

Таким чином, невиконання судових рішень є надзвичайно важливою проблемою в Україні.

У зв'язку з вищезазначеним варто зауважити, що складовою принципу правової визначеності як одного із засадничих принципів правової системи професор Гейдельберзького університету

В. Брюггер вважає чіткість у підпорядкуванні праву (право як система норм передбачає обов'язкову їхню реалізацію, відсутність такого механізму, наприклад, невиконання судових рішень, призводить до руйнування самої ідеї права) [5, с. 322].

Список літератури

1. Сальвіа де М. Прецеденти Європейського суду по правам человека / Микеле де Сальвіа. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 1071 с.
2. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2006. – 829 с.
3. Гультай М. Правова визначеність у рішеннях Конституційного Суду України / М. Гультай, І. Кияниця // Вісник Конституційного Суду України. – 2012 – № 5.
4. Швидейко В. В нас надзвичайний або воєнний стан чи декілька слів про «правову проституцію» [Електронний ресурс] / Василь Швидейко. – Режим доступу: <http://buknews.com.ua/page/v-nas-nadzvychnyi-abo-voiennyi-stand-chy-dekilka-sliv-pro-pravovu-prostyuttsiyu.html>. – Назва з екрана.
5. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2010. – 627 с.

I. Matvieieva

NON-ENFORCEMENT OF JUDICIAL DECISIONS AS A VIOLATION OF THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY

In this article, the author discusses the problem of non-enforcement of court decisions in Ukraine that in the light of Article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms constitutes a violation of the right to fair trial. Furthermore, the author states that non-enforcement of court decisions is a violation of the principle of legal certainty.

Keywords: The Principle of Legal Certainty, law certainty, Non-Enforcement of Domestic Judgments.

Матеріал надійшов 05.07.2013

УДК 340 (477)

Шуліма А. О.

ТЕМПОРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАКОНУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розкрито особливості становлення та розвитку досліджень способів (видів) дії закону в часі, окреслено можливі перспективи розвитку наукової думки з цього питання. Автор пропонує, зокрема, розглядати темпоральні характеристики закону як інтегративну категорію та визначає її основні складові.

Ключові слова: темпоральні характеристики закону, закон, чинність, дія закону.

Актуальність дослідження темпоральних характеристик закону в державі, яка проголосила себе правовою і в якій на конституційному рівні визнається принцип верховенства права, не підлягає сумніву.

Відсутність визначеності у питаннях темпоральних характеристик закону фактично нівелює можливість додержання конституційних гарантій, встановлених, зокрема, частиною першою статті 6 Конституції України щодо

правового порядку в Україні і статтею 57 Конституції України щодо права кожного знати свої права та обов'язки.

Зв'язок визначеності часових меж реалізації правової норми та принципу законності безпосередньо впливає з Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Беєлер проти Італії» [1]. У німецькому праві необхідність визначення моменту вступу в силу всіх складових законодавчого акта з максимально можливою точністю обумовлюється принципом правової ясності (нім. *Rechtsklarheit*) [2].

Французький теоретик права Ж.-Л. Бержель зазначає, що «проблема застосування закону в часі при всій її нерозв'язаності є питанням класичним» [3, с. 213].

Класичним, оскільки усвідомлення зв'язку закону і його темпоральних характеристик має витоки ще з часів Цицерона та пізньої Римської імперії [4, с. 5]. Нерозв'язаним, бо протягом майже двох тисячоліть, що минули відтоді, дослідження темпоральної дії закону в юридичній науці здебільшого обмежувалося спробою знайти уніфіковану формулу застосування принципу *lex ad praeteriam non valet*, на що звертав увагу С. Алексєєв [5, с. 133–134].

Події останніх років, що відбувалися в нашій державі, нерідко зміщували проблему темпоральних характеристик з правової площини в політичну. Історія свідчить, що це не випадковість. Епохи суспільно-політичних перетворень завжди або «народжували» нові погляди на деякі темпоральні характеристики, або змінювали існуючі.

Так, саме в епоху європейських буржуазно-демократичних революцій англієць Джон Лібберн висловив ідею щодо обов'язкового опублікування закону. Ця вимога пізніше була сформульована Джоном Локком, а з часом знайшла відображення в конституціях більшості держав, у тому числі й нашої, ставши обов'язковим етапом набрання законом чинності [6, с. 37; 7, с. 74–76].

Зміна наукових та науково-практичних поглядів на питання дії закону в часі (у класичному його розумінні¹), як правило, відбувалася залежно від співвідношення суспільного та особистого інтересів у ту чи іншу епоху, від фактичного балансу співвідношення «держава – особистість».

Невипадково, наприклад, теорія «набутих прав» припиняє своє існування саме в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., коли, як слушно зазначає А. Тілле, «індивідуалізм, притаманний

старому ліберальному капіталізму, змушений поступитися суспільному інтересу» [4, с. 11].

Достатньо наочно, хоч і не без ідейного впливу, говорить про особливості поглядів на принцип незворотності закону в революційні періоди А. Тілле.

Так, критикуючи різні позиції буржуазії щодо питання дії законів у часі, вчений досить різко резюмує: «Таким чином, ідеологи і вожді буржуазної революції і засуджували, і виправдовували зворотну силу закону однією і тією ж самою ідеєю природного права – додатковий доказ того, що ідеї слугують практичним потребам класів!» [8, с. 7].

Не надто показним за своєю суттю (хоч і не настільки різкий за оцінкою) є й аналіз А. Тілле актів революції 1917 р. «Нове революційне законодавство сміливо вторглося в усі сфери суспільного життя і, природно, воно не могло бути обмежено принципом незворотності закону... Ось чому принцип незворотності законів не був сформульований у часи Великої Жовтневої соціалістичної революції в жодній галузі права, в тому числі в кримінальному праві», – зазначає вчений [4, с. 18].

Сучасний французький теоретик права Ж.-Л. Бержель констатує розбіжності у поглядах на розв'язання проблеми незворотності (а по суті, вибір способу (виду) дії закону в часі) більш стримано, розглядаючи їх у контексті індивідуальних та соціальних доктрин. «Чим більш ліберальна за своєю суттю юридична система, тим більше вона наполягає на закріпленні принципу відсутності зворотної сили закону», – резюмує він [3, с. 217].

Утім історія свідчить про те, що «суспільний інтерес», принаймні в контексті питання, що розглядається, – поняття доволі-таки гнучке, особливо в часи динамічних суспільно-політичних перетворень, які зазвичай пов'язані з радикалізацією боротьби класів або еліт.

Недаремно у передмові до своєї монографії Д. Бахрах зазначає: «Дефіцит наукової уваги до проблеми дії нормативно-правових актів (норм права) – одна з причин труднощів і помилок у правотворчій та правозастосовній практиці. До того ж суб'єкти правотворчості в ряді випадків використовують темпоральні норми як спосіб маніпулювання суспільною думкою» [8, с. 7].

Слід зазначити, що брак уваги до питань темпоральних характеристик закону українська юридична наука успадкувала історично. Російська юридична наука часів Російської імперії, а згодом і СРСР у цілому, мала дещо поверховий підхід до вивчення питання дії закону в часі на

¹ Мається на увазі застосування поняття «дія закону в часі» в контексті способів (видів) дії закону в часі.

загальнотеоретичному рівні, на що в різні часи звертали увагу А. Тілліє, А. Піголкін, С. Алексєєв, Д. Бахрах. І навіть після виходу у середині 60-х років відомої монографії А. Тілліє «Час, простір, закон: дія радянського закону в просторі і часі» фактично законсервувалася в рамках цієї роботи.

Зазначена праця й дотепер цитується фактично усіма науковцями, а запозичення викладеного в монографії історичного огляду проблеми стало традицією. Це й не дивно, адже автору вдалося дослідити знання з питання дії закону в часі, що мали місце в різні епохи та систематизувати їх, показавши динаміку їх розвитку як у часі (з епохи Цицерона й до середини ХХ століття), так і в просторі (Римська імперія, Франція, Німеччина, Англія, Росія дореволюційного та революційного періоду, СРСР).

Утім, віддаючи належне ґрунтовному дослідженню, викладеному в названій монографії, необхідно зазначити, що сьогодні вона потребує нового прочитання.

Адже, з одного боку, автор дещо абсолютизує негайну дію закону, вважає її «панацеєю» у дотриманні принципу незворотності та аналізує інші наукові теорії саме в контексті підтримки теорії Руб'є. Це можна пояснити тим, що теорія «безпосередньої (негайної) дії закону» цілком вписувалася як в ідейні, так і в законодавчі потреби того часу з урахуванням їх не надто сильної динаміки.

З другого – часто поза увагою науковців залишається те, що А. Тілліє розглядає проблему ширше, ніж загальноприйняте сприйняття питання виключно як способу (виду) дії закону в часі. Учений намагається дати визначення поняттям «дія закону в часі», «вступ закону в силу», «втрата законом сили», визнає можливу необхідність відтермінування введення закону в дію з метою проведення підготовчих заходів, ознайомлення з новим законом широкого кола осіб – актуальна проблема української практики, яка стала предметом наукового дослідження українських науковців М. Теплюка та О. Ющика [9].

Методологічно важливою також убачається теза А. Тілліє про те, що «розгром теорії “набутих” прав дав місце новим теоріям, які змінили базовий напрям дослідження і звернулися до категорії часу, до аналізу стану, який створю-

ється у зв'язку зі зміною в часі одного закону іншим (курсив мій. – А. Ш.)» [4, с. 13].

Зазначений підхід, на думку автора цієї роботи, є не лише квінтесенцією теорії перехідної ситуації (перехідних відносин), а й основним напрямом сучасних досліджень.

Сучасний стан розвитку суспільних відносин потребує вже інших підходів до вивчення особливостей способів (видів) дії закону в часі, а достатньо висока (а подекуди й надвисока) динамічність правотворчої діяльності – дослідження й інших темпоральних характеристик закону.

Нині дослідження питання темпоральних характеристик закону проводяться в різних, у тому числі за методологічною базою, напрямках: від класичної проблематики – дослідження способів (видів) дії закону в часі до пошуків навколо питань часу та (або) дії закону в широкому та вузькому розумінні цього поняття.

Однак дослідження закону в часовому континуумі фактично не здійснюється, хоч ідею висвітлення питання дії закону в часі за допомогою класифікації форм його використання було висловлено радянським ученим Г. Петровим ще на початку 80-х років минулого століття [10; 11].

Таке дослідження є вельми необхідним. Адже саме воно дає змогу дослідити закон з точки зору хронометрії (тривалості) та хронології (моментів), а отже, послідовно дослідити законодавчий акт протягом часу його існування.

Для цього пропонується розглядати категорію «темпоральні характеристики закону» як інтегративну, що включає такі моменти тривалості та особливості реалізації закону в часі, як: 1) дата набрання законом чинності та дата введення його в дію, а також дата втрати законом (повністю або в певній частині) чинності та, відповідно, припинення його дії; 2) чинність та дія закону; 3) способи (види) дії закону в часі.

І вже дослідивши ці характеристики, запропонувати як інтегративне поняття «темпоральні характеристики» закону, так і теоретичну модель закону в часовому континуумі. До того ж окрему увагу в цьому контексті має бути приділено актам, якими вносяться зміни до законів, та темпоральним характеристикам таких актів. Інакше дослідження порушеного питання буде неповним, а практичні проблеми залишатимуться нерозв'язаними.

Список літератури

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Беллер проти Італії» від 5 січня 2000 року. Комюніке Секретаря Суду // Практика Європейського суду з прав людини: рішення, коментарі. – № 1/2000. – К.: Український центр правових студій, 2000. – С. 68–72.
2. Справочник по вопросам проверки проектов законов и постановлений-рекомендаций по конституционному и единому образному оформлению правовых предписаний. Германский Фонд международного правового сотрудничества. – Бонн, 1995.

3. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / под. общ. ред. В. И. Даниленко / пер. с фр. / Ж.-Л. Бергель. – М. : Издательский дом NOTA BENE, 2000. – 576 с.
4. Тилле А. А. Время, пространство, закон: Действие советского закона во времени и пространстве / А. А. Тилле. – М. : Юрид. лит., 1965.
5. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций в 2 т. / С. С. Алексеев. – Т. 2. – Свердловск, 1973.
6. Лильберн Д. Памфлеты / Д. Лильберн. – М. : Соцэкгиз, 1937. – 119 с.
7. Локк Дж. Избранные философские произведения : в 2-х томах / [под общ. ред. А. А. Макаровского] / Дж. Локк. – Т. 2. – М., 1960. – 731 с.
8. Бахрах Д. Н. Действие норм права во времени: Теория, законодательство, судебная практика / Д. Н. Бахрах. – М. : Норма, 2004. – 224 с.
9. Теплоу М. Введення в дію законів України: питання теорії та практики / М. Теплоу, О. Ющик. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – 200 с.
10. Петров Г. И. Фактор времени в советском праве / Г. И. Петров // Правоведение. – 1982. – № 6. – С. 46–51.
11. Петров Г. И. Время в советском социальном регулировании / Г. И. Петров // Правоведение. – 1983. – № 6. – С. 47–52.
12. Шуліма А. О. Застосування фактора часу для дослідження темпоральних характеристик закону / А. О. Шуліма // Наукові записки НаУКМА. – К., 2012. – Том 129. Юридичні науки. – С. 62–65.

A. Shulima

TEMPORAL CHARACTERISTICS OF LAW: PAST AND PRESENT

The article describes some features of the formation and development of law temporal effect research, outlines the possible prospects of development of scientific thought on the subject. The author proposes to consider the law temporal characteristics as an integrative category with setting out its main components.

Keywords: temporal characteristics of law, the law, the law in force, effect of law.

Матеріал надійшов 09.12.2013

УДК 340.113

Шшикін В. І.

ДО ПИТАННЯ ПРО АДЕКВАТНЕ СПРИЙНЯТТЯ СУТІ ПРАВНИХ ТЕРМІНІВ

Визначте значення слів – і Ви позбавите людство
половини його облудних уявлень.

*Рене Декарт,
французький математик,
філософ (1596–1650)*

Автор статті загострює увагу на питанні адекватного сприйняття суті юридичних термінів у зв'язку з тим, що, на його думку, деякі з них, особливо ті, що систематично застосовуються в українському законодавстві та наукових працях, розуміються (сприймаються) невідповідно до їхнього філософсько-цільового призначення і мети, з якою ці слова впроваджувалися у мовно-поняттєвий простір. Проаналізовано застосування певних правових визначень та розглянуто їх у порівнянні з розумінням і значенням у мовно-поняттєвому апараті інших країн.

Ключові слова: змістова суть правових понять, адекватне сприйняття суті правових термінів, правосуддя як вимір справедливості, ціннісноорієнтована діяльність суду, юридично-цільові відмінності дієслів «призначити» та «обирати».

© Шшикін В. І., 2013